

Andrejs Judins

NOSACĪTA
NOTIESĀŠANA
KĀ CIETUMSODA
ALTERNĀTĪVA

Kopsavilkums

UDK 343.8

Ju 170

Pētījums sagatavots Sabiedriskās politikas centra PROVIDUS Sabiedriskās politikas analīzes stipendiātu programmas ietvaros, ko finansē Sorosa fonds – Latvija, Atvērtās sabiedrības institūta Juridiskās Iniciatīvas programma (*Open Society Institute Justice Initiative Program; JI*) un Pašvaldību un valsts pārvaldes reformu iniciatīvu programma (*Local Government and Public Service Reform Initiative; LGI*).

Par faktu precizitāti atbild autors.

Izdevums latviešu un angļu valodā pieejams internetā: www.politika.lv

Māksliniece SOLVITA OZOLA

Redaktore IEVA JANAITE

Konsultanti:

Prof. STĪVENS HEINEMANS, Vanderbilta universitāte, Tenesī štats, ASV

M. jur. ILONA KRONBERGA, Ieslodzījuma vietu pārvalde

Ģenerālinspektora birojs, Rīga, Latvija

Asoc. prof. ALEKSEJS LOSKUTOVS, Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, Latvija

© Andrejs Judins, Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, teksts, 2003

© Izdevniecība “Nordik”, mākslinieciskais iekārtojums, 2003

ISBN 9984-751-24-4

Šis izdevums ir plašāka pētījuma “Nosacīta notiesāšana kā cietumsoda alternatīva” kopsavilkums. Tajā ir izklāstītas galvenās nosacītas notiesāšanas problēmas, kā arī formulēti to iespējamie risinājumi. Pētījuma pilnā variantā ir sniegts izvērstas nosacītas notiesāšanas problēmu apraksts, analizēti Latvijas un citu valstu normatīvie akti, statistikas dati, tiesnešu un policijas darbinieku viedokļi par nosacītas notiesāšanas piemērošanu Latvijā un šā krimināltiesību institūta attīstības perspektīvām.

IEVADS

Ik gadu Latvijā reģistrē ap 50 000 noziedzīgu nodarījumu un vairāk nekā 10 000 cilvēku tiek atzīti par vainīgiem. Krimināltiesiskās represijas pastāv nevis, lai sodītu cilvēkus, bet lai novērstu jaunus noziedzīgus nodarījumus, kā arī lai sekmētu likumpārkāpēju atgriešanos normālā un godīgā dzīvē sabiedrībā. Kriminālsods mūsdienās vairs nav tikai noziedzīga nodarījuma **juridiskās sekas**, bet ir **līdzeklis**, ar kuru valsts mēģina mainīt personas attieksmi pret sabiedriskām vērtībām, lai panāktu tās atturēšanos no jauniem pārkāpumiem.

No 1998. līdz 2003. gada sākumam Latvijā tika reģistrēti 231 253 noziedzīgi nodarījumi.

10 gadu laikā no 1993. gada līdz 2003. gada sākumam 118 951 persona tikusi sodīta par noziedzīgiem nodarījumiem.

Kaut gan zināma sabiedrības daļa atbalsta represīvāku kriminālpolitiku, jo uzskata, ka likumpārkāpēji jāsoda bargāk, aktīvi jāpiespriež cietumsods, ierobežojot pārkāpēju brīvību uz ilgāku laiku, ir jāatzīst, ka šīs politikas īstenošanas efekts būs islaicīgs. Nav noslēpums, ka ilgstoša personas izolācija, grūtības ar iekārtošanos darbā pēc atbrīvošanās no cietuma un sociālo kontaktu zudums bieži vien ir galvenie jaunu noziedzīgu nodarījumu iemesli.

	31 196 personām 10 gadu laikā tikusi piespriesta reāla brīvības atņemšana.
---	--

	Vairāk nekā 40% notiesāto izdara jaunus noziegumus.
---	---

Brīvības atņemšana neapšaubāmi ir jā saglabā mūsu krimināltiesību sistēmā. Tomēr tā jāpiespriež gadījumos, kad persona pastrādājusi smagu noziedzīgu nodarījumu un kad tās labošanās bez izolācijas no sabiedrības ir apšaubāma. Pārējos gadījumos ir jāizvērtē iespēja noteikt pārkāpējam tādu sodu, kas izciešams sabiedrībā, proti, – piespiedu darbu, naudas sodu vai, notiesājot nosacīti.

Ar alternatīvajiem sodiem valsts negatīvi novērtē noziedzīgu rīcību, un pārkāpējs tiek pakļauts noteiktiem ierobežojumiem. Tajā pašā laikā cilvēks paliek savā ierastajā vidē, nevis atrodas ieslodzījumā kopā ar citiem likumpārkāpējiem. Ar brīvības atņemšanai alternatīviem sodiem notiesātais var saglabāt savu darbu un sociālos sakarus. Turklāt valstij nav jātērē nauda likumpārkāpēja uzturēšanai.

Tomēr ir svarīgi panākt, lai pēc alternatīvo sodu piespriešanas:

- persona saprastu, ka tai ir piespriests kriminālsods;
- persona ļoti vēlētos neizdarīt jaunus noziegumus;
- pārējie sabiedrības locekļi uzskatītu, ka par noziedzīgu nodarījumu piespriests atbilstošs kriminālsods.

Tādējādi mūsu krimināltiesībās jārisina visai sarežģīta problēma – **humanizējot kriminālsodu sistēmu, jānodrošina efektīva noziedzīgu nodarījumu novēršana.**

Viens no tiesiskajiem mehānismiem problēmas risinājumam ir likumpārkāpēju nosacīta notiesāšana, proti, **piespriestā kriminālsoda neizpildīšana ar nosacījumu, ka notiesātais noteiktajā pārbaudes laikā nepastrādās jaunu noziedzīgu nodarījumu, nepārkāps sabiedrisko kārtību un izpildīs tiesas noteiktos pienākumus.** Personai tiek dota iespēja ievērot likumu prasības un tiesas spriedumā noteiktos pienākumus un legāli neizciest sodu. Ja persona nevar tos izpildīt, piespriestais sods tiek izpildīts reāli. Tādējādi ar nosacītu notiesāšanu valsts var:

- nodrošināt personas labošanu ar minimāliem līdzekļiem, proti, neizmantojot stingras kriminālās represijas;
- attīstīt personas atbildības sajūtu, jo tieši no viņas uzvedības ir atkarīgs, vai piespriestais sods tiks izpildīts reāli.

!	No 1993. gada līdz 2003. gada sākumam 60 055 cilvēkiem kriminālsods ticis piespriests nosacīti.
----------	---

!	Ik gadu vairāk nekā 50% notiesāto Latvijā izcieš sodu nosacīti.
----------	---

Nosacīta notiesāšana būtībā ir **vismaigākais kriminālsods**, jo ar to tiesa aizstāj citu, bargāku sodu – brīvības atņemšanu, piespiedu darbu vai naudas sodu, bet prasa par to no pārkāpēja ievērot sabiedriskās normas un neizdarīt jaunus pārkāpumus.

Nosacīta notiesāšana ir **uzticēšanās likumpārkāpējam**, cerības izpausme, ka persona arī bez reālas soda izpildes pārdomās pastrādāto un nākotnē neveiks jaunus noziedzīgus nodarījumus.

Tomēr, neraugoties uz nosacītas notiesāšanas progresīvo raksturu, prakse liecina, ka pašlaik tas nav universāls līdzeklis noziedzības apkarošanai, jo:

- notiesātais, cietušais un sabiedrība bieži vien neuztver nosacītu notiesāšanu kā sodu;
- sabiedrība nosacītu notiesāšanu nereti vērtē rezervēti un pat negatīvi;
- nosacīti notiesātie veic jaunus noziedzīgus nodarījumus pārbaudes laikā un pēc tā termiņa apritēšanas;
- nepastāv efektīva nosacīti notiesāto kontrole un uzraudzība;
- tiesībsargājošo institūciju darbinieku vidū nav vienprātības, interpretējot likuma normas, kas definē nosacītas notiesāšanas piemērošanu;
- ne visas tiesību normas ir pietiekami precīzas, un tas veicina atšķirīgu nosacītas notiesāšanas praksi;
- nosacīta notiesāšana kā tiesību institūts praktiski neattīstās, kaut gan ir iespējas padarīt to efektīvāku.

NOSACĪTAS NOTIESĀŠANAS PIESPRIEŠANAS KĀRTĪBA

Atbilstoši Latvijas krimināltiesību tradīcijai nosacīta notiesāšana netiek vērtēta kā soda veids, bet kā alternatīva tam. Kaut gan nosacīti notiesātā persona ir pakļauta dažādiem ierobežojumiem, tie ar likumu nav atzīstami par kriminālām sankcijām, bet tiek raksturoti kā vispārīgi personas pienākumi.

Pēc savas būtības nosacīta notiesāšana ir divpusējs darījums starp likumpārkāpēju un valsti. Atbilstoši tam valsts nenosaka sodu personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet pieprasa no likumpārkāpēja respektēt sabiedriskās intereses, atturēties no jauniem likumpārkāpumiem, pildīt speciālus pienākumus. Kamēr notiesātais ievēro šā darījuma noteikumus, spriedumā noteiktais sods reāli netiek izpildīts. Nosacīti notiesātā izvairīšanās no saistībām vērtējama kā darījuma laušana, kurai seko kriminālsoda izpilde.

No nosacīti notiesātā tiek prasīta:

- atturēšanās no jauniem noziedzīgiem nodarījumiem;
- sabiedriskās kārtības ievērošana;
- noteikto pienākumu pildīšana.

Sabiedriskās kārtības neievērošana vai uzdoto pienākumu nepildīšana var kļūt par iemeslu tam, ka nosacīta notiesāšana tiek atcelta un sods reāli izpildīts. Savukārt, ja nosacīti notiesātais pārbaudes laikā ir pastrādājis jaunu noziedzīgu nodarījumu, tiesai ir pienākums noteikt par to sodu, daļēji vai pilnīgi pievienojot iepriekš noteikto sodu, respektīvi, tiesai ir jāatceļ nosacīta notiesāšana un reāli jāizpilda agrāk piespriestais sods.

39 personām par izdarītajiem pārkāpumiem 2002. gadā tika atcelta nosacīta brīvības atņemšana un piespriestais sods izpildīts reāli.

Tiesai ir plašas iespējas nosacītas notiesāšanas piespriešanā – Krimināllikumus tikai prasa, lai tā būtu pamatota un lietderīga. Neapšaubāmi, šīs kategorijas nav tik konkrētas, lai būtu iespējams norādīt uz pieņemtā lēmuma nepareizību. Normatīvajos aktos nav norādes uz saistību starp nosacītu notiesāšanu un

- noziedzīga nodarījuma veidu;
- noziedzīgu nodarījumu skaitu;
- iepriekšējo sodāmību.

Tiesu praksē ir daudz gadījumu, kad personas tiek notiesātas nosacīti pēc vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kad nosacīta notiesāšana tiek piespriesta personai vairākkārt vai kad nosacīti notiesā par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem.

!	<p>2002. gadā nosacīti tika notiesāti: 91,7% kukuļņēmēju, 75,5% huligānu, 60% zagļu, 41% laupītāju, 27,3% izvarotāju.</p>
---	--

!	<p>53,04% nosacīti notiesāto ir veikuši noziedzīgus nodarījumus pret īpašumu.</p>
---	---

Nebūtu pareizi kategoriski ierobežot tiesas brīvību izvēlēties nosacītu notiesāšanu kā sodīšanas veidu, tomēr lēmumam par nosacītu notiesāšanu jābūt pārdomātam, argumentētam un pamatotam. Īpaši tas attiecas uz gadījumiem, kad:

- vainīgais izdarījis smagu vai sevišķi smagu noziegumu;
- ir speciālais recidīvs, proti, noticis noziedzīgs nodarījums pēc notiesāšanas par analogu likumpārkāpumu;
- tišu noziedzīgu nodarījumu veikusi persona, kura pirms tam sodīta nosacīti;
- ir izdarīti vairāki noziegumi (ir noziegumu daudzējādība).

Ļoti svarīgi, lai nosacīti notiesātajam šajos gadījumos tiktu piespriesti papildsodi un pienākumi, kas palīdzētu viņam saprast, ka viņš ir sodīts par nodarīto, nevis atbrīvots no atbildības.

Negatīvi vērtējama tiesu prakse, kad viena persona vairākkārt tiek sodīta nosacīti un pat tādos gadījumos, kad jauni noziedzīgi nodarījumi notikuši pārbaudes laikā. Tas diskreditē nosacītas notiesāšanas būtību, rada likumpārkāpējam bezatbildības sajūtu un sabiedrībā vilšanos kriminālsodu sistēmā.

Savukārt atkārtotas nosacītas notiesāšanas absolūta nepieļaušana liek tiesām atsevišķos gadījumos rīkoties formāli, būtiski ierobežojot iespējas izvēlēties optimālo kriminālās represijas veidu un ilgumu.

Parasti personai, kas pārbaudes laikā pastrādājusi jaunu noziedzīgu nodarījumu, ir jāizcieš piespriestais sods reāli. Tomēr jāļauj tiesām atsevišķos gadījumos, ievērojot īpašus apstākļus, piespriest nosacītu notiesāšanu atkārtoti, piemēram, ja jauns noziedzīgs nodarījums ir izdarīts aiz neuzmanības vai pārkāpums ir maznozīmīgs. Tādējādi atkārtotu nosacītu notiesāšanu nevajadzētu plaši praktizēt, tomēr tiesām jādod iespēja to piemērot, ņemot vērā īpašas lietas apstākļus un vainīgā personību.

Attiecīgos ieteikumus būtu jānostiprina nosacītas notiesāšanas vadlīnijās.

!	<p>39% Latvijas tiesnešu uzskata, ka ir jāpieļauj iespēja atkārtoti nosacīti notiesāt personu par pārbaudes laikā veiktu noziedzīgu nodarījumu.</p> <p>61% Latvijas tiesnešu atbalsta pretēju viedokli.</p>
---	---

Tiesām jāievēro, ka nosacītai notiesāšanai jābūt alternatīvai reālajam pamatsodam, ja persona:

- **pirmo reizi** tiek tiesāta par kriminālpārkāpuma vai mazāk smaga nozieguma izdarīšanu – **tišu likumpārkāpumu**, par kuru maksimālais likumā paredzētais sods ir brīvības atņemšana līdz 5 gadiem;
- **izdarījusi likumpārkāpumu aiz neuzmanības**, neatkarīgi no soda, kas par to paredzēts Krimināllikumā.

Protams, arī šajos gadījumos nosacītu notiesāšanu nedrīkst piemērot automātiski, bet tiesai ir jāgūst pārliecība, ka, neizciešot sodu reāli, persona nākotnē neizdarīs jaunus kriminālnodarījumus.

Nav pamata iebilst pret nosacītu notiesāšanu pēc Krimināllikuma pantiem, kas paredz atbildību par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, ja persona pati nav pastrādājusi definēto noziedzīgo nodarījumu, bet ar savu rīcību apzināti to atbalstījusi vai kūdījusi uz to. Tāpat nosacīta notiesāšana plaši var tikt piepriesta, notiesājot personu par gatavošanos noziegumam.

PĀRBAUDES LAIKS

Ar nosacītu notiesāšanu personas atbrīvošana no reālas soda izciešanas nav absolūta, bet ir nosacīta ar personas priekšzīmīgu uzvedību pārbaudes laikā. Tā ilgumu tiesa var noteikt **no sešiem mēnešiem līdz trim gadiem**. Ja nosacīti notiesātais bez attaisnojoša iemesla nepilda tiesas uzdotos pienākumus vai atkārtoti izdara administratīvus pārkāpumus, par ko saņēmis administratīvus sodus, tiesa pēc kontrolējošās iestādes iesnieguma var pieņemt lēmumu pagarināt pārbaudes termiņu par vienu gadu.

Nedz Krimināllikums, nedz ar to pamatotie tiesību akti nedefinē pārbaudes ilguma noteikšanas kritērijus, un tiesa to piespriež pēc saviem ieskatiem. Kaut gan pārbaudes posms nav soda izciešanas laiks, tomēr ir ar to tieši saistīts, un nav labi, ja tas ir īsāks par spriedumā noteikto brīvības atņemšanas laiku. Tur slēpjas iekšēja pretruna – no vienas puses, tiesa, pilnībā novērtējot lietas apstākļus, secina, ka persona uz noteiktu laiku jāizolē no sabiedrības, bet, no otras puses, noteic, ka, nepiespriežot ieslodzījumu reāli, pārbaudes laiks var būt īsāks nekā paredzētā brīvības atņemšana. Tā rīkojoties, tiesa ne tikai atbrīvo vainīgo no soda reālas izciešanas, bet arī saīsina laiku, kurā personas uzvedība pakļauta kontrolei un zināmiem ierobežojumiem. Atvieglējot soda izciešanas kārtību, tiesai, lai to kompensētu, jāpalielina laika posms, kurā personas uzvedība tiek īpaši uzraudzīta.

Ņemot vērā nosacītas notiesāšanas būtību, jāatzīst, ka **pārbaudes laikam vispārējos gadījumos jābūt ilgākam vai vismaz vienādam ar piespriesto brīvības atņemšanas laiku**.

Atsevišķos gadījumos tiesas piespriež nosacītu brīvības atņemšanu uz laiku, kas ilgāks par trim gadiem tāpēc, ka Krimināllikuma sankcija neparedz

vieglāka soda iespēju. Tad ir lietderīgāk, atsaucoties uz Krimināllikuma 49. pantu, piespriest vieglāku sodu, nekā likumā paredzēts. Ja tiesa neredz iespēju notiesāt personu ar brīvības atņemšanu uz 3 gadiem, uzskatot šo sodu konkrētajā gadījumā par pārāk maigu, nav arī pamata notiesāt šo personu nosacīti.¹

NOSACĪTI NOTIESĀTO PIENĀKUMI

Neizpildot spriedumā noteikto sodu un notiesājot nosacīti, tiesa var uzdot notiesātājiem vairākus pienākumus. Pienākumi iedalāmi obligātajos, – kuri uzdodami visos gadījumos, kad notikusi nosacīta notiesāšana, un fakultatīvajos, – par kuru piemērošanu tiesa lemj pēc sava ieskata. Vienai nosacīti notiesātajai personai var reizē uzdot vairākus pienākumus.

Obligātie pienākumi, kas jāievēro pārbaudes laikā

- neveikt jaunus noziedzīgus nodarījumus;
- nepārkāpt sabiedrisko kārtību;
- neizdarīt divus vai vairākus administratīvos pārkāpumus;
- ierasties pēc PITSI² uzaicinājuma uz pārrunām.

Fakultatīvie pienākumi

- izpildīt papildsodus, ko tiesa noteikusi personai;
- noteiktā termiņā novērst radīto kaitējumu;

¹ Krimināllikuma 49. pantā ir jāizdara grozījumi, pieļaujot tā piemērošanu arī tad, ja persona atzīta par vainīgu smagā vai sevišķi smagā noziegumā.

² Policijas izpildāmo tiesas spriedumu inspekcija – institūcija, kas veic nosacīti notiesāto personu uzraudzību.

- nemainīt dzīvesvietu bez tās iestādes piekrišanas, kuras pienākums ir kontrolēt notiesātā uzvedību;
- periodiski ierasties, lai reģistrētos noteiktā institūcijā;
- neapmeklēt noteiktas vietas;
- noteiktajā laikā atrasties savā dzīvesvietā;
- ārstēties no alkoholisma, narkomānijas vai toksikomānijas (ja noziedzīgs nodarījums izdarīts uz alkoholisma, narkomānijas vai toksikomānijas pamata un vainīgais ir piekritis ārstēties).

LIKUMĀ NEPAREDZĒTU PIENĀKUMU NOTEIKŠANAS PROBLĒMA

Pienākumu uzdošana nosacīti notiesātajiem mūsu valstī ir visai stingri reglamentēta – to uzskaitījums ir izsmeljošs. Gan pienākumu izvēle, gan arī to atcelšana ir tiesas ziņā. Attiecīgo noteikumu neelastīguma dēļ tiesai ir ierobežotas iespējas izvēlēties efektīvus līdzekļus, lai nosacīti notiesātais labotos. PITSI darbiniekiem, kas veic nosacīti notiesāto uzraudzību, nav tiesību patstāvīgi koriģēt tiesas spriedumā noteikto. Pat tajos gadījumos, kad ir objektīvi šķēršļi pienākumu pildīšanai, policijas darbiniekiem ir jāvēršas pie tiesneša ar priekšlikumu atcelt piespriesto pienākumu. Savukārt tiesnesim ir tiesības atcelt pienākumu vai saglabāt to negrozītā veidā.

Iespējamo pienākumu klāsts acīmredzot ir jāpaplašina. Gan tiesneši, gan policijas darbinieki norāda, ka nosacīti notiesāto var pozitīvi ietekmēt, piemēram, pienākumi:

- mācīties;
- segt cietušajam nodarītos zaudējumus ar savu darbu;
- iesaistīties lietderīgos darbos;
- iestāties darbā, saņemt legālus ienākumus;
- iegūt specialitāti, t. sk. apmeklējot īpašus kursus;

- apmeklēt vai noklausīties kādus speciālus kursus, apgūt speciālas programmas;
- nesatīties ar tiesas norādītajām personām;
- rūpēties par saviem bērniem un apgādāt tos;
- apmeklēt psihologa konsultācijas;
- apmeklēt valodu kursus;
- kopt slimu cilvēku vai invalīdu, kurš cietis ceļu satiksmes negadījumā;
- sniegt palīdzību cietušajam;
- ārstēties no dažādām atkarībām.

Tā kā Krimināllikumā nav iespējams uzskaitīt visus pienākumus, kas var pozitīvi ietekmēt nosacīti notiesātos, loģiskāk ir nevis papildināt to uzskaitījumu, bet noteikt, ka tiesa, ņemot vērā lietas apstākļus un datus par personu, var uzdot nosacīti notiesātajiem pienākumus, kas Krimināllikumā nav tieši definēti.

PIENĀKUMU ATCELŠANA UN GROZĪŠANA

Nosacīti notiesātajam pārbaudes laikā uzdotos pienākumus – atbilstoši Krimināllikuma 55. panta 8. daļai – tiesa var pilnīgi vai daļēji atcelt, kaut gan praktiski tas notiek reti. 2001. gadā ir bijuši 8 iesniegumi par attiecīgo pienākumu atcelšanu.

Nosacīti notiesāto pienākumu grozīšanas iespēja likumā nav paredzēta, tāpēc legālas iespējas tos mainīt ir minimālas. Likums nepieļauj arī viena pienākuma aizstāšanu ar kādu citu. Tā kā pārbaudes laiks ir visai ilgs, pienākumi, kas bijuši aktuāli pārbaudes laika sākumā, var zaudēt nozīmi, bet savukārt par lietderīgu var kļūt kāds cits ierobežojums. Liegums mainīt nosacīti notiesāto pienākumus mazina to efektivitāti. Tādējādi būtu lietderīgi paredzēt ne tikai nosacīti notiesāto pienākumu atcelšanas iespēju, bet arī to maiņu un jaunu pienākumu noteikšanu. Acīmredzot jebkādos lēmumus par pienākumu

korekciju pārbaudes laikā tiesai ir jāpieņem pēc konsultācijām ar uzraudzības institūcijas darbiniekiem.

KONTROLE PĀR NOSACĪTI NOTIESĀTO

Latvijas Republikā kontrole pār nosacīti notiesātajām personām uzdota PITSI. Pēc PITSI darbinieku ziņojumu saņemšanas nosacīti notiesāto kontroles pasākumi jāveic arī iecirkņu inspektoriem.

!	2002. gadā PITSI strādāja 48 darbinieki, bet uzskaitē ir bijušas 25 568 personas, no tām 15 631 – nosacīti notiesāta.
---	---

PITSI darbinieku ārkārtīgi lielās slodzes dēļ nav iespējams nodrošināt efektīvu kontroli pār nosacīti notiesātajiem. Pastāvošā sistēma vairāk orientēta uz nosacīti notiesāto reģistrāciju, uzskaiti un dokumentu aprites nodrošināšanu. Valstī nav nedz finansiālu, nedz cilvēku resursu, lai veiktu ikdienas resocializējošo darbu ar nosacīti notiesātajiem. Nepietiekami uzraudzīta ir viņu pienākumu izpilde, nav kontroles pār nosacīti notiesāto uzvedību un dzīvesveidu. Respektīvi, PITSI darbinieku uzmanības lokā nosacīti notiesātie parasti nokļūst, ja pārbaudes laikā izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu vai vairākus administratīvos pārkāpumus.

!	Vidēji katram PITSI darbiniekam 2002. gada laikā bija jāuzrauga 326 nosacīti notiesāto uzvedība.
---	--

!	Vidējā darba slodze vienam PITSI darbiniekam 2002. gadā ir bijusi 533 personu uzraudzība.
---	---

Uzraudzības institūcijas darbinieku slodzi var samazināt, palielinot attiecīgo darbinieku skaitu. Tomēr tas prasa papildu finansējumu, lai sasniegtu optimālo līmeni – 1 darbinieks uz 20–30 nosacīti notiesātajiem, nepieciešami ļoti lieli finansiālie un cilvēku resursi.

Lai nodrošinātu efektīvāku nosacīti notiesāto uzraudzību, ir vērts samazināt personu skaitu, kuru uzvedība jākontrolē PITSI darbiniekiem. Likums paredz uzraudzību kā obligātu nosacītas notiesāšanas elementu. Tomēr vairākos gadījumos, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu un notiesātā personību, īpaša kontrole pār nosacīti notiesāto objektīvi nav nepieciešama. Atrodot nosacīti notiesāto vidū tos, kas neprasa īpašu uzmanību, būtu iespējams racionālāk izmantot PITSI resursus un nodrošināt uzraudzību un palīdzību tiem nosacīti notiesātajiem, kuriem tā objektīvi nepieciešama.

Nosacīta notiesāšana bez uzraudzības būtu jāpiespriež tajos gadījumos, kad tiesa ir pārliecināta, ka personas uzraudzība nav nepieciešama, turklāt ja nosacīti notiesātajam nav uzdoti pienākumi, kuru izpilde prasa sistemātisku kontroli. Plašu nosacītas notiesāšanas bez uzraudzības piemērošanu var prognozēt, notiesājot personu par noziedzīgu nodarījumu aiz neuzmanības, kā arī par kriminālpārkāpumiem, kas nav radījuši lielu kaitējumu sabiedriskajām interesēm.

Nosacīta notiesāšana bez uzraudzības nozīmē, ka pārbaudes laikā notiesātā uzvedība īpaši netiek kontrolēta un piespriestais sods var tikt izpildīts reāli, ja konstatēs, ka persona ir veikusi jaunu noziedzīgu nodarījumu vai administratīvi sodāmus pārkāpumus.

Terminoloģiski nosaukums "nosacīta notiesāšana bez uzraudzības" nav veiksmīgs. Loģiskāk būtu to saukt par "nosacītu notiesāšanu", toties paredzēt, ka tiesa var piespriest personai arī nosacītu notiesāšanu ar uzraudzību.

Atbilstoši Valsts probācijas dienesta koncepcijai, no 2004. gada probācijas dienestam būs jāuzsāk nosacīti notiesāto personu uzraudzība. Sakarā ar to būs nopietni jāizvērtē policijas loma nosacīti notiesāto uzraudzībā, kā arī sadarbības mehānisms starp Valsts probācijas dienestu un PITSI.

Probācijas dienests darbosies līdztekus PITSI, koordinējot nosacīti notiesāto uzraudzību. Probācijas institūciju izveidošana atslēgos policijas darbiniekus un ļaus tiem vairāk pievērsties policejiskām funkcijām.

IETEIKUMI

Vadlīnijas

1. Jāizstrādā oficiālas nosacītās notiesāšanas vadlīnijas, kas palīdzētu tiesību aizsardzības institūciju darbiniekiem labāk izprast tās būtību, kā arī efektīvi to izmantot, sniedzot palīdzību likumpārkāpējam un novēršot jaunu likumpārkāpumu izdarišanu.

Nosacītās notiesāšanas priekšnosacījumi

2. Tiesām iesakāms piespriest nosacītu notiesāšanu pēc kriminālpārkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem, ja persona pirms tam nav tikusi sodīta nosacīti par citiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Nosacīta notiesāšana pēc smaga un sevišķi smaga nozieguma nav ieteicama.³ Ja tiesa lemj par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarītāju nosacītu notiesāšanu, tai spriedumā detalizēti jāmin iemesli, kuru dēļ piespriestais sods reāli netiek izpildīts.

3. Tiesai īpaši rūpīgi jāargumentē nosacīta notiesāšana tajos gadījumos, kad persona tiek tiesāta par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem – noziedzīgu nodarījumu kopumu vai atkārtoto, kā arī gadījumos, kad persona agrāk tikusi sodīta nosacīti par citiem noziedzīgiem nodarījumiem.

³ Jāveic arī Krimināllikuma pantu grozīšana, lai nodarījumi, kuru bīstamība nav liela, formālu iemeslu dēļ netiktu atzīti par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem.

4. Nosacītu notiesāšanu var plaši izmantot, ja persona notiesāta par gatavošanos noziegumam vai tā mēģinājumiem, kā arī gadījumos, kad tā nav tieši piedalījies noziegumā, bet kūdījusi uz to citus cilvēkus vai atbalstījusi tā izdarīšanu.

Nosacītas notiesāšanas būtības skaidrošana

5. Jāņem vērā, ka nosacīti notiesātie bieži neizprot nosacītas notiesāšanas būtību. Svarīgi, lai uzreiz pēc sprieduma nolasišanas nosacīti notiesātais vismaz galvenajos vilcienos būtu informēts par savu statusu un pienākumu ierasties uz pārrunām policijā. Administratīvo pārkāpumu kodeksā jāparedz atbildība par ļaunprātīgu neierašanos uz pārrunām.

6. Ir jā sagatavo brošūra (4–6 lappuses), kas saprotami izskaidrotu nosacīti notiesātā tiesisko statusu, viņa pienākumus un to neievērošanas sekas. Brošūra jāizsniedz nosacīti notiesātajam pēc pārrunām ar uzraudzības institūcijas darbinieku.

Pārbaudes laiks, papildu pienākumi, papildsodi

7. Pārbaudes laiks nosacīti notiesātajai personai nedrīkst būt īsāks par noteikto brīvības atņemšanas laiku.⁴

8. Tiesām aktīvi jāizmanto iespēja uzdot nosacīti notiesātajiem papildu pienākumus – periodiski ierasties uz reģistrāciju; nemainīt dzīvesvietu bez kontrolējošās institūcijas atļaujas; neapmeklēt noteiktas vietas; noteiktā laikā atrasties savā dzīvesvietā.

⁴ Attiecīgs priekšlikums īstenojams tikai kopā ar Krimināllikuma 49. panta grozīšanu, paplašinot iespējas noteikt vieglāku sodu par likumā paredzēto.

9. Jāparedz iespēja piemērot nosacīti notiesātajiem pienākumus, kuri tieši nav paredzēti Krimināllikuma 55. pantā, ja no tiesas viedokļa tie pozitīvi ietekmēs notiesātā uzvedību un atturēs viņu no jauniem pārkāpumiem. (Piemēram, var prasīt, lai nosacīti notiesātais apmeklētu mācību iestādes, segtu nodarīto zaudējumu ar savu darbu, apgūtu specialitāti, veiktu sabiedrisko darbu⁵, apmeklētu psihologa konsultācijas, mācītos valodu kursos, piedalītos speciālās resocializējošās programmās utt.).

10. Nosacīti notiesājot, aktīvi jāpiemēro papildsodi – tiesību ierobežošana, naudas sods, daļēja mantas konfiskācija. Jāpievērš tiesību sargājošo institūciju darbinieku uzmanība tam, ka nosacīti notiesātajam piespriestais papildsods obligāti izpildāms reāli, proti, kopš spriedums, ar kuru persona ir tikusi notiesāta nosacīti, likumīgi stājies spēkā.

11. Tiesām iesakāms atturēties no policijas kontroles piespriešanas nosacīti notiesātajiem. Šis papildsods nav loģisks, jo to sāk izpildīt pēc reālās cietumsoda izciešanas, bet nosacīta notiesāšana ir pieļaujama, ja tiesa iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus. Respektīvi, tiesas lēmumā par policijas kontroli ir iekšēja pretruna – tas liecina, ka tiesa nav pārliecināta, vai soda izciešana sabiedrībā būs pietiekami efektīva un atturēs personu no jauniem likuma pārkāpumiem.

Resocializācija

12. Tiesas lēmums par nosacītu notiesāšanu negarantē likumpārkāpēju labošanu. Personas uzvedība var tikt uzraudzīta, tomēr ne mazāk svarīgi veikt personas resocializējošo darbu, iesaistīt viņu speciālās programmās, piemēram, specialitātes apgūšanas kursos, likt ārstēties no alkoholisma un narkomānijas, piedalīties psiholoģiskās palīdzības programmās, latviešu valodas

⁵ No 2004. gada 1. janvāra tiesām būs iespēja noteikt šo pienākumu nepilngadīgām personām, kurām sods piemērots nosacīti. Acīmredzot sabiedriskais darbs var būt efektīvs līdzeklis arī pilngadīgo nosacīti notiesāto likumpārkāpēju labošanā.

apgūšanas kursos, pulciņu darbā utt. Svarīgi, lai valsts un pašvaldības atbalstītu vai finansiāli nodrošinātu speciālu programmu izveidošanu nosacīti notiesātajiem. Īpašas programmas nosacīti notiesātajiem var veidot arī nevalstiskās organizācijas, piemēram, konfesionālās organizācijas, labdarības fondi u. c. Attiecīgā pieredze ir jāpopularizē, bet valsts, savukārt, var to veicināt, piešķirot nodokļu atlaides organizācijām, kas strādā šajā jomā. Jāizveido pieejamo programmu reģistrs.

Nosacīti notiesāto uzraudzība

13. Kontrole pār nosacīti notiesāto šobrīd ir visai formāla un neefektīva. Kontroles funkciju uzdots veikt policijai. Tomēr PITSI nav spējīga pati veikt efektīvu kontroli. PITSI (nākotnē – Valsts probācijas dienestam) jābūt koordinējošai institūcijai, kas nodrošina citu organizāciju sadarbību, lai efektīvi palīdzētu nosacīti notiesātajam laboties. Pilnveidojot nosacīti notiesāto uzraudzības mehānismu, jādefinē ne tikai policijas un Probācijas dienesta loma tajā, bet arī jāiesaista pašvaldības un nevalstiskās organizācijas šajā darbā. Nosacīti notiesāto uzraudzības organizācijas mehānisms ir jāatspoguļo Valsts probācijas likumā un citos normatīvajos aktos.

14. Krimināllikumā jāparedz nosacīta notiesāšana ar uzraudzību un bez tās. Tāda diferencēšana palīdzētu lietderīgāk izmantot cilvēku un finanšu resursus, veikt iedarbīgāku kontroli pār nosacīti notiesātajām personām, kad tāda kontrole tiesām ir nepieciešama. Nosacīta notiesāšana bez uzraudzības tiks piespriesta tad, ja tiesa būs pārliecināta, ka nav nepieciešamības uzraudzīt personu un nosacīti notiesātajam nebūs pienākumu, kuru izpilde prasa sistemātisku kontroli. Plašāku nosacītas notiesāšanas bez uzraudzības piemērošanu var prognozēt, notiesājot personu par noziedzīgu nodarījumu aiz neuzmanības. Pareizo izvēli starp nosacītu notiesāšanu ar uzraudzību vai bez tās tiesai palīdzēs izdarīt Probācijas dienesta darbinieki, gatavojot izvērtēšanas ziņojumus par likumpārkāpējiem. Tiesai nebūs pienākuma katrā ziņā notiesāt nosacīti bez uzraudzības – visos gadījumos, kad tiesa uzskatīs par nepieciešamu, tā varēs noteikt kontroli pār nosacīti notiesāto. Krimināllikuma 55. panta 1. daļa varētu tikt formulēta šādi: “Ja, nosakot sodu brīvības atņemšanas, piespiedu darba, aresta vai naudas soda veidā, tiesa, ņemot vērā

noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti. Nepieciešamos gadījumos tiesa var noteikt nosacīti notiesāto uzraudzību, ko īsteno probācijas dienests.” Likumā varētu paredzēt kombinētu nosacīto notiesāšanu ar reālo sodu, tiesa nosaka vainīgajam sodu, daļu no kura personai jāizcieš reāli, bet pārējo nebūs jāizcieš, ja pārbaudes laikā persona labosies un neizdarīs jaunus pārkāpumus. (Šis tiesību institūts ir līdzīgs nosacītai pirmstermiņa atbrīvošanai, tomēr, atšķirībā no tās, lēmums par personas atbrīvošanu no reāla soda tiek pieņemts, izdarot notiesājošo spriedumu, nevis pēc pamatso- da noteiktas daļas izciešanas.)

Nosacītas notiesāšanas atcelšana un grozīšana

15. Parasti personai, kas pārbaudes laikā ir pastrādājusi jaunu noziedzīgu nodarījumu, ir jāizcieš piespriestais sods reāli, respektīvi, nosacīta notiesāšana jāatceļ. Tomēr jāparedz iespēja izņēmuma kārtā, ņemot vērā īpašos apstākļus, piespriest nosacītu notiesāšanu atkārtoti. Tiesām, piemēram, būtu jāatļauj izņēmuma kārtā atkārtoti notiesāt nosacīti, ja jauns noziedzīgs nodarījums radies aiz neuzmanības, kā arī tad, ja par jauno nodarījumu piespriests sods, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu.

16. Nosacītas notiesāšanas vadlīnijās ir jāparedz, ka to var atcelt, ja persona ir izdarījusi kriminālpārkāpuma mēģinājumu⁶, divus vai vairākus administratīvos pārkāpumus:

- kas apdraud sabiedrisko kārtību (neatkarīgi no APK⁷ nodaļas, kurā par to ir paredzēta atbildība);

⁶ Iespējams arī cits kriminālpārkāpuma mēģinājuma problēmas risinājums – par tā izdarīšanu var paredzēt administratīvo atbildību un vērtēt to kā administratīvo pārkāpumu.

⁷ APK – Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss.

- kas ir līdzīgi tiem noziedzīgajiem nodarījumiem, par kuriem persona tikusi notiesāta nosacīti (piemēram, notiesātais par kontrabandu izdarījis administratīvu pārkāpumu – kontrabandu (APK 196. pants), nosacīti notiesātais par patvarību izdarījis administratīvi sodāmu patvarību (APK 176. pants); notiesātais, kas izraisījis autoavāriju – par administratīvajiem pārkāpumiem transporta jomā u. tml.);
- kas saistīti ar narkotiku un alkohola lietošanu, piemēram, transportlīdzekļu vadīšana alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu iespaidā;
- par kuriem var piemērot administratīvo arestu.

17. Krimināllikumā jāparedz iespēja ne tikai atcelt noteiktos pienākumus, bet arī grozīt tos un aizstāt ar citiem ierobežojumiem. Uzraudzības institūcijas darbiniekiem jābūt tiesībām koriģēt uzdoto pienākumu izpildi.

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792.
Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9, Rīgā, LV-1048, tālr. 7602672.
Iespiesta un brošēta a/s "Preses nams" poligrāfijas grupā "Jaņa sēta".